

ПРАВНИ МЕХАНИЗМИ ЗА ЗАШТИТУ ОСНОВНИХ ЉУДСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА ОСУМЊИЧЕНОГ ОДНОСНО ОПТУЖЕНОГ У ФАЗИ ИСТРАГЕ

мр Драгана Вујић,

Висока школа унутрашњих послова Бања Лука
sdragana84@yahoo.com

Невена Ракић, дипломирани правник унутрашњих послова,

Висока школа унутрашњих послова Бања Лука
nevenavsup87@gmail.com

Апстракт: За људска права се може рећи да су то они стандарди без којих људи не могу живјети у достојанству као људска бића. Људска права су темељ слободе, правде и мира. Њихово поштивање омогућава појединцу и заједници да се потпуно развију. Људска права су само она субјективна права која се не дугују држави и њеној вољи, већ их људско биће има самим тим што је људско биће, односно стиче их самим рођењем а не вољом и милошћу државе. То су елементарни политички и социјално-економски захтјеви грађана у односу на државну власт и друштво у цјелини, чије остваривање је предуслов за биолошку, политичку и културну егзистенцију појединца, односно живот у условима достојним човјека и његовог достојанства. Људска права, односно вриједности које су у њима садржане, имају изузетно важну социјално-политичку функцију у одређивању легитимитета државне власти, јер само она власт која поштује људска права је легитимна и може нормално функционисати. Овим радом настоји се указати каквим то правним механизмима располаже осумњичени, односно оптужени у кривичном поступку, тачније у фази истраге, а којима се обезбјеђује заштита његових основних људских права и слобода гарантованих не само Уставом Републике Српске (односно БиХ), већ и другим међународним правним актима потписаним и ратификованим од стране наше земље.

Кључне ријечи: људска права и слободе, заштита људских права и слобода, кривични поступак, истрага, осумњичени, оптужени, правни механизми.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У новом истражном поступку¹ положај осумњиченог у истрази може се посматрати двојако, и то: с једне стране осумњичени ужива све процесне гаранције у смислу поштовања свих његових права и слобода загарантованих уставом и ратификованим међународним документима, и то већ од свог првог појављивања пред истражним органима, а с друге стране положај осумњиченог и његовог браниоца значајно је пасивизиран у односу на положај који су имали према ранијем Закону о кривичном поступку.²

Право на браниоца је једно од основних права осумњиченог у истрази, док права браниоца нису изворна него произилазе из права осумњиченог, тако да не постоји нити једно право из спектра права које припада браниоцу а не припада осумњиченом. Новину у оваквом концепту истраге представља право осумњиченог на браниоца већ од првог сазнања осумњиченог да против њега тече истрага, односно већ од његовог првог појављивања односно испитивања пред органима који спроводе истрагу, било да је ријеч о тужиоцу или о овлашћеним службеним лицима. У новом истражном поступку, осумњичени нема механизам да оспорава основ вођења кривичне истраге против њега, како је то имао по ранијем Закону (жалбом на рјешење о спровођењу истраге).³ Поред тога, осумњичени не мора ни знати да се против њега води истрага, јер ни у Закону није конституисана обавеза тужиоца да га о томе обавијести, односно не постоји обавеза тужиоца да осумњиченом достави иницијални акт спровођења истраге (наредбу о спровођењу истраге), у којем је наведено за које кривично дјело се осумњичени терети, који основи сумње стоје против њега и др. Изузетак од овога је ситуација када се тужилац већ на самом почетку истраге одлучи да испита осумњиченог, те му већ у тој фази мора саопштити све основе сумње који стоје против њега.⁴ Осумњичени само у овом случају са сигурношћу може знати шта је предмет истраживања тужиоца или овлашћених службених лица, и само у том случају он може формирати своју одбрану. Међутим, уколико осумњичени и на претходно описан начин сазна да се против њега води истрага, он ни у том случају не може остварити некакву посебно јаку улогу.⁵ Присуство осумњиченог

---

1 Под „новим истражним поступком“ аутор подразумијева промијењену концепцију истраге уведена реформом кривичног правосуђа која је задесила Републику Српску 2003. године, изражену кроз доношење новог Закона о кривичном поступку који је ступио на снагу 1. јула 2003. године, те којим се дотадашњи судски модел истраге замјењује новим „јавнотужилачким моделом истраге“.

2 Симовић-Нишевић, 246.

3 Симовић-Нишевић, 247.

4 Ibidem, 247.

5 Када је у питању спровођење истражних радњи и мјера, осумњичени и његов бранилац у таквим радњама и мјерама немају активно учешће, односно чак није предвиђено њихово присуство спровођењу појединих истражних радњи (нпр. саслушању свједока), а камоли да би осумњичени

или његовог браниоца у истрази приликом провођења појединих истражних радњи предвиђено је врло рестриктивно, и то код оних радњи којима се ограничавају поједина права или слободе грађана (нпр. претрес), премда се ни тада не ради о активној улози осумњиченог односно његовог браниоца, него о својеврсној контроли законитости извођења одређене истражне радње.

УЛОГА ОСУМЊИЧЕНОГ, ОДНОСНО ОПТУЖЕНОГ У ФАЗИ ИСТРАГЕ

Улога осумњиченог, а посебног његовог браниоца – у истрази, своди се углавном на права а не на овлашћења, а све у циљу остваривања и заштите уставних права и слобода осумњиченог, па би се сходно томе могло рећи да они у истрази имају улогу пасивног субјекта кривичног поступка. Обим права осумњиченог и његовог браниоца у истрази, одређени су у Закону с обзиром на обим ограничења права осумњиченог у истрази. Обим тих права је врло узак и своди се на обавјештавање осумњиченог о дјелу које му се ставља на терет и основима сумње који стоје против њега, те давање процесних гаранција и упутстава осумњиченом већ приликом првог испитивања било код тужиоца или овлашћених службених лица, од када осумњичени и његов бранилац могу разгледати све доказе који иду у корист осумњиченог, док с повећањем обима и степена ограничења права и слобода осумњиченог у истрази, расте и квантум права осумњиченог односно његовог браниоца у истрази.

Права осумњиченог у истрази могла би се подијелити на основна права и права која зависе од карактера истражних мјера и радњи које се предузимају у истрази а које могу довести до ограничења одређених права осумњиченог која му припадају као грађанину.

Основна права осумњиченог одређена су чланом 6 Закона о кривичном поступку Републике Српске (идентични чланови су у Закону о кривичном поступку БиХ и Закону о кривичном поступку Федерације БиХ, те Закону о кривичном поступку Брчко Дистрикта БиХ), који гласи⁶: осумњичени већ на првом испитивању мора бити обавијештен о дјелу за које се терети и основима сумње који стоје против њега; осумњиченом, односно оптуженом се мора омогућити да се изјасни о свим чињеницама и доказима који га терете и да изнесе све чињенице и доказе који му иду у корист; осумњичени, односно оптужени није дужан изнијети своју одбрану нити одговарати на постављена питања.

Такође, у ред основних права спада и право на избор браниоца, односно, по службеној дужности, и право на услуге преводиоца.

или његов бранилац у тим фазама поступка могли испитивати свједоке.

6 Модул 1 Кривична област – истражни поступак, 45.

У зависности од степена ограничавања права осумњиченог, која су посљедица спровођења појединих истражних мјера и радњи у истрази, може се говорити о три различита степена права осумњиченог, и то⁷: полагају осумњиченог и његовог браниоца према којем нису примијењене мјере и радње које захтијевају судско одобрење; полагају осумњиченог и његовог браниоца према којем јесу примијењене мјере и радње које захтијевају судско одобрење и полагају осумњиченог и његовог браниоца када је против осумњиченог одређен притвор (укључујући лица лишена слободе).

У првом случају, када према осумњиченом није предузета ниједна мјера ни радња која захтијева судско одобрење, то значи да истрага нити у једном свом сегменту није задрла у уставна права и слободе осумњиченог које му припадају као грађанину. Права осумњиченог су, у поменутом случају, ограничена на права која му припадају од момента његовог првог испитивања било пред тужиоцем или овлашћеним службеним лицима, а која се састоје од обавјештења, и то: за које се кривично дјело терети; основи сумње који стоје против њега и права која обухватају: да осумњичени није дужан изнијети своју одбрану нити одговорати на постављена питања; да може узети браниоца по свом избору који може присуствовати његовом испитивању, као и да има право на браниоца без накнаде у случајевима предвиђеним у закону; да се може изјаснити о дјелу које му се ставља на терет и изнијети све чињенице и доказе који му иду у корист и, ако то учини у присуству браниоца, да је такав његов исказ допуштен као доказ на главном претресу и да без његове сагласности може бити прочитан и кориштен на главном претресу; да има право у току истраге разматрати списе и разгледати прибављене предмете који му иду у корист, осим ако је ријеч о списима и предметима чије би откривање могло довести у опасност циљ истраге; да има право на бесплатне услуге преводиоца ако не разумије или не говори језик који се користи приликом испитивања.

Овдје се ради о врло сложенем правном питању. Наиме, чланом 55 Закона о кривичном поступку Републике Српске предвиђено је да у току истраге бранилац има право да разматра списе и разгледа прибављене предмете који иду у корист осумњиченог.⁸ Ово право се браниоцу може ускратити ако је ријеч о списима и предметима чије би откривање могло довести у питање циљ истраге. Ово право браниоца произилази из захтјева за једнакост правних средстава (једнакост оружја) у кривичном поступку, који је у основи права на правично суђење заштићеног чланом 6 став 1 Европске конвенције. Међутим, законодавац је сузио врсту доказног материјала у који омогућава увид осумњиченом односно његовом браниоцу само на доказе који иду у корист осумњиченог, а чак и код доказног

7 Ibidem, 45.

8 Ibidem, 46.

материјала који иде у корист осумњиченог, допустио је одступање од тог права у случају постојања опасности за циљ истраге. Питање које се овдје поставља јесте коме ће се обратити осумњичени односно његов бранилац ради остваривања тог свог права?⁹ Када је у питању осумњичени према коме није примијењена ниједна истражна радња која захтијева судско одобрење, у таквој ситуацији тужилац је тај коме ће се обратити осумњичени односно његов бранилац. Тужилац у том случају процјењује двије ствари: има ли доказа који иду у корист осумњиченом и који су то докази, и да ли ће њихово разматрање и разгледање довести у питање циљ истраге?¹⁰

Од тужиоцеве одлуке зависи остваривање овог права осумњиченог односно његовог браниоца. Приликом те процјене може се десити да тужилац одређеној чињеници која је у корист осумњиченог не да такав значај и оцијени ту чињеницу као чињеницу која је на штету осумњиченог. То за собом повлачи питање постоји ли за осумњиченог односно његовог браниоца ефикасан правни механизам да у тој ситуацији изврши увид у такав доказ? Када се размотре све релевантне одредбе Закона, не може се извући такав закључак. Први разлог за то је што осумњичени и његов бранилац уопште не знају садржај тужиоцевог списка. Други разлог је тај што судија за претходни поступак ни на који начин још није инволвиран у истрагу, па се не види начин на који би осумњичени или његов бранилац, чак и када би знали садржај списка, издејствовали одлуку суда у предмету у којем није ни формиран судски спис. Трећи разлог је то што је истражни поступак у цијелости стављен у надлежност тужиоца, те се нарочито у овоме случају не види основ по коме би се суд уопште могао упустити у нешто што је у искључивој надлежности тужиоца који истрагу води као властиту активност на основу властите процјене о постојању основа за истрагу. Одговор на питање зашто је законодавац тужиоцу ставио у овлашћење процјену карактера доказа у истрази лежи у чињеници да је тужилаштво државни орган, самосталан и независан у свом раду, те да тужилац има обавезу да правилно, поступно и непристрасно утврди све релевантне чињенице и околности везане за кривично дјело и учиниоца. Такође, да би се одговорило на првобитно постављено питање, тужилац мора знати и шта се подразумемијева под појмом „циљ истраге“

Такође, у члану 142 Закона предвиђено је да ће се осумњичени, када се први пут позива на испитивање, поучити о својим правима у складу са поменутиим чланом. Већ од самог пријема позива осумњиченом је дато на знање да се против њега води истрага, да он у тој истрази има својство осумњиченог, те му се дају поуке о његовим правима, на исти начин на који се те поуке дају приликом првог испитивања, с изузетком да се приликом

9 Ibidem, 46.

10 Ibidem, 47.

позивања осумњиченом не саопштава који основи сумње стоје против њега, нити чињенични опис кривичног дјела, већ само назив дјела односно његова правна квалификација¹¹.

Моменат пријема позива сматра се моментом када осумњичени са сигурношћу може да зна да се против њега води истрага и да од тога момента може да формира своју одбрану.

Када је у питању отвореност истраге према осумњиченом, у овом случају осумњичени нема право присуства извођењу појединих истражних радњи и мјера које се обављају по иницијативи тужиоца или овлашћених службених лица, па је самим тим његова улога при извођењу ових истражних радњи врло пасивна и усмјерена искључиво на заштиту права осумњиченог, премда током истраге осумњичени и његов бранилац могу износити чињенице и предлагати доказе.¹²

У случају да је према осумњиченом предузета нека од мјера и радњи које захтијевају судско одобрење, треба нагласити да такав осумњичени ужива сва права као и осумњичени према коме није примијењена нити једна од ових мјера или радњи, те да тај осумњичени, поред ових основних права, ужива и још нека права у зависности од истражне радње која је према њему предузета. Тако на примјер, у случају предузимања претресања стана осумњичени би имао сљедећа права: 1) право на обавјештавање браниоца (чланом 122 тачка и Закона о кривичном поступку Републике Српске предвиђена је „поука да осумњичени има право да обавијести браниоца и да се претресање може извршити и без присуства браниоца ако то захтијевају изузетне околности“¹³). Наведеном законском одредбом даје се право осумњиченом да обавијести браниоца о претресању које се треба предузети, с тим што се ова поука даје осумњиченом прије претресања, јер би у супротном ова законска одредба изгубила свој смисао. Међутим,

---

11 Ibidem, 47.

12 Иако тужилац нема обавезу прихватања оваквих приједлога осумњиченог и његовог браниоца, такви приједлози се у сваком случају морају озбиљно размотрити из два разлога: први је садржан у обавези тужиоца да током истраге прикупа све доказе, и то како оне који иду на штету тако и оне који иду у корист осумњиченог, а све у циљу утврђивања истине, и други је тај што приједлози које поставља осумњичени током истраге могу указивати и на одбрамбену стратегију осумњиченог односно његовог браниоца којом ће се руководити након подизања и потврђивања оптужнице.

13 Из овога права осумњиченог може се извући неколико закључака: 1) давањем обавјештења да ће се извршити претресање те да има право да о томе обавијести браниоца, осумњичени се на посредан начин обавјештава да се против њега води истрага; 2) из садржаја наредбе о претресању осумњичени стиче сазнања о кривичном дјелу за које се терети у смислу његове правне квалификације, а често и у садржајном односно чињеничном смислу, те доказима за којима се трага, што му омогућава да концепира стратегију своје одбране у овој доста раној фази истражног поступка у којој се још увијек трага за материјалним доказима; 3) од тога тренутка осумњичени већ може захтијевати остваривање свог права везаног за разматрање списа и разгледање предмета прибављених у истрази.

истом законском одредбом законодавац налаже стављање поуке осумњиченом да се претресање има извршити и без присуства браниоца, уколико то захтијевају изузетне околности. Питање које произилази из овако дефинисане законске одредбе јесте може ли се приступити претресању уколико је након ове поуке осумњичени обавијестио браниоца те затражио да се застане с претресањем до доласка браниоца на лице мјеста претресања? У давању одговора на ово питање мора се поћи од чињенице да поука осумњиченом да има право обавијестити браниоца о претресању има смисла једино ако такво право осумњиченог може бити и реализовано и уколико такво право може произвести одређену правну посљедицу.

С друге стране, осумњичени се истовремено обавјештава и о могућности извршења претресања и без присуства браниоца у случају да постоје изузетне околности које треба цијенити у сваком конкретном случају, па премда за те „изузетне“ околности не поставља никакве критеријуме, ипак постојање ових изузетних околности не може се претпостављати у сваком случају, односно њихово постојање би требало представљати изузетак од правила. Узимајући у обзир све претходно наведено, уколико осумњичени обавијести браниоца о претресању и затражи да се не започне са претресањем до доласка браниоца, те уколико не постоје „изузетне“ околности, браниоцу се мора оставити разуман рок за долазак (који се цијени у сваком конкретном случају), да би се започело са претресањем. Ако бранилац не би испоштовао договорени рок, у том случају би се могло говорити о злоупотреби овога права, те би се овдје већ могло радити о изузетним околностима усљед којих се са претресањем може почети и без браниоца.¹⁴); 2) право на јавност извођења истражне радње (чланом 124 став 4 Закона о кривичном поступку Републике Српске предвиђено је да „претресању стана, осталих просторија или лица присуствују два пунољетна грађанина као свједоци. Претресању лица присуствују свједоци истог пола. Свједоци ће прије почетка претресања бити упозорени да пазе како се претресање врши, као и да имају право да прије потписивања записника о претресању ставе своје приговоре, ако сматрају да садржај записника није тачан.“

Наиме, ово право осумњиченог је специфично, јер није директно везано за личност осумњиченог, већ посредно осигурава осумњиченог од могућих злоупотреба приликом претресања обезбјеђујући да резултати претресања одговарају стварно нађеном стању ствари, чиме би се могло сврстати у опус његових права у истражном поступку).¹⁵ Када су у питању лица лишена слободе односно осумњичени према којима је одређен притвор, њихов положај у истражном поступку је специфичан.¹⁶ Управо

14 Модул 1 Кривична област – истражни поступак, 58.

15 Ibidem, 62.

16 Ради се о лицима којима је ограничена слобода кретања прије изрицања правноснаж-

због високог степена ограничења слобода и права лица лишеног слободе, законодавац у овим ситуацијама уводи јачи квантум и квалитет права осумњиченог у истражном поступку. Ова лица имају оправдану потребу за сазнањем зашто су лишена слободе односно зашто се налазе у притвору, што претпоставља да имају потребу за сазнањем чињеница на основу којих је установљена основана сумња да су извршила кривично дјело те доказа који указују на постојање ма којег од разлога за одређивање притвора, што значи не само оних доказа који им иду у корист већ и оних који им иду на штету, како би уопште били у могућности такве чињенице и доказе пред судом ефикасно оспоравати.¹⁷

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Право на фер и правично суђење једно је од основних људских права које је прокламовано многим међународним документима. Ту свакако треба истаћи Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода. Гаранције правичности суђења су различите и обухватају читав низ услова, као што су, рецимо, право на увид у списе судског предмета, право странке да буде саслушана пред судом, право на јавну расправу, једнакост страна у поступку, обавеза суда да јавно објави одлуку и да је образложи, претпоставка невиности, право окривљеног на суђење у разумном року, право на правну помоћ, право на бесплатног тумача, право лица да не инкриминише само себе.

Један од основних кривичноправних стандарда којем се посебно у данашње вријеме тежи и због којег је већина земаља извршила реформу свог кривичнопроцесног законодавства, јесте захтјев за ефикасношћу кривичног поступка, с тим да он не иде на уштрб законитости рјешавања конкретне кривичне ствари и заштите основних људских права и слобода. Један од кључних аргумената који истиче негативну страну тужилачког концепта истраге јесте то што тако осмишљен концепт истраге значи атак на – међународним актима и националним законодавством загарантована права и слободе грађана, озакоњењем органа унутрашњих послова као активних субјеката истраге, чиме се повећавају шансе за још већу репресивност полиције. У прилог овоме схватању истиче се и чињеница да је у земљама у транзицији увијек опасно истрагу повјерити јавном тужиоцу и полицији, јер је њихова објективност недовољна, а веза са извршном влашћу превелика. Овакав приговор нема оправдања, превасходно због чињенице да

не пресуде, те којима је на тај начин ограничено право и слобода која припада сваком грађанину, и то као једно од његових основних права.

17 Модул 1 Кривична област – истражни поступак, 58.

се у овако организованој истрази судија (у Републици Српској је то судија за претходни поступак) јавља као основни гарант људских права и слобода на начин да о свим питањима која се односе на ограничавање људских права и слобода одлучује искључиво он. Такође, у данашње вријеме људска права и слобода су у толикој мјери интернационализована, да ни од једног државног органа не пријети неотклоњива нити неконтролисана опасност њиховог евентуалног кршења.

ЛИТЕРАТУРА

1. Димитријевић, Д., Кривично процесно право, „Савремена администрација“, Београд, 1982.
2. Јекић, З. и Шкулић, М., Кривично процесно право, „Правни факултет“, Источно Сарајево, 2005.
3. Сијерчић-Чолић, Х., Кривично процесно право, књига прва, Правни факултет. Сарајево, 2005.
4. Сијерчић-Чолић, Х., Кривично процесно право, књига друга, Правни факултет. Сарајево, 2005.
5. Симовић, М., Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске, „Висока школа унутрашњих послова“, Бања Лука, 2005.
6. Симовић, М., Кривично процесно право, „Факултет за безбједност и заштиту“, Бања Лука, 2007.
7. Симовић, М., Кривични поступци у Босни и Херцеговини, Привредна штампа, Сарајево, 2004.
8. Симовић, М., Кривични поступци у Босни и Херцеговини, „Висока школа унутрашњих послова“, Бања Лука, 2003.
9. Симовић, М., Кривично процесно право Републике Српске, Бања Лука, 1997.
10. Симовић, М., Кривично процесно право – посебан дио, „Правни факултет“, Бања Лука, 2006.
11. Симовић, М., Закон о кривичном поступку Републике Српске са објашњењем и регистром појмова, Српско Сарајево, 1996.
12. Симовић, М., Кривични поступак у БиХ – Збирка закона о кривичном поступку „Привредна штампа“, Сарајево, 2004.
13. Симовић, М., Кривично процесно право – општи дио, „Правни факултет“, Бихаћ, 2009.
14. Симовић, М., Кривично процесно право – посебни дио, „Правни факултет“, Источно Сарајево, 2011.
15. Шкулић, М., Кривично процесно право – приручник за полагање правосудног испита, „ЈП Службени гласник“, Београд, 2008.

LEGAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS OF THE SUSPECT OR THE ACCUSED DURING THE INVESTIGATION

Dragana Vujić MA
Internal Affairs College
Banja Luka
sdragana84@yahoo.com

Nevena Rakić, grad. jurist of internal affairs
Internal Affairs College
Banja Luka
nevenavsup87@gmail.com

Abstract: The human rights can be said that these are the standards without which people can not live in dignity as human beings. Human rights are the foundation of freedom, justice and peace. Their respect for the individual and to the community to fully develop. Human rights are only those individual rights that are owed to the state and not her will, but they are human being has the virtue of being a human being, or acquire them by birth and not by the will and grace of the state. These are the basic political and socio-economic demands of citizens in relation to state power and society in general, which is a prerequisite for the realization of biological, political, and cultural livelihood of individuals, or in conditions of life worthy of man and his dignity. Human rights and the values that are contained in them, have a very important social and political function in determining the legitimacy of the government, because only the government that respects human rights is legitimate and can function normally. This paper tries to point out what legal mechanisms available to the suspect or the accused in a criminal proceeding, specifically in the investigation and to ensure protection of his fundamental human rights and freedoms guaranteed by the Constitution of the Republic not only Serbian (or BH), but also other international legal acts signed and ratified by our country.

Keywords: human rights and freedoms, protection of human rights and freedoms, prosecution, investigation, suspects, defendants, legal mechanisms.